

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2025"

HARBIY DISTANT OILALARDAGI PSIXOLOGIK REINTEGRATSIYANING SOTSIAL ATRIBUTLARI

Yangiboyeva Dildoraxon Rahmon qizi

O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti, "Xizmat faoliyatini tarbiyaviy-psixologik ta'minlash" kafedrası o'qituvchisi, psixol.f.b.f.d (PhD)

Annotatsiya: Harbiy xizmatning o'ziga xos xususiyati uning doimiy harakatchanlik, rotatsiya, xavf va uzoq muddatli safar sharoitida kechishidir. Shu bois, harbiy xizmatchilar oilalarining muayyan qismi "distant oilalar", ya'ni uzoq masofada yashovchi oilalar toifasiga kiradi. Bunday oilalarda bir yoki bir necha oila a'zolarining uzoq muddatli ajralib yashashi, birgalikdagi ijtimoiy rollarning vaqtincha buzilishi va hissiy aloqalarning susayishi natijasida psixologik va sotsial reintegratsiya jarayoni muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: harbiy distant oilalar; psixologik reintegratsiya; sotsial atributlar; emotsional moslashuv; ijtimoiy qo'llab-quvvatlash; kommunikativ aloqalar; oilaviy birlik; harbiy xizmat; psixologik barqarorlik.

Har bir oila o'ziga xos psixologik tuzilishga ega bo'lib, bu tuzilma a'zolarining bir-biriga, o'zlariga va atrofdagi dunyoga nisbatan fikr yuritish uslubini belgilaydi. Oila ichidagi o'zaro munosabatlarning tabiati ya'ni, kommunikativ ochiqlik, hissiy yaqinlik, hurmat, ishonch yoki befarqlik uning umumiy ijtimoiy-psixologik dinamikasini shakllantiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ota-onalar o'rtasidagi munosabatlar sifati, oila a'zolarining shaxsiy xususiyatlari, madaniy qadriyatlar, milliy urf-odatlar, genderga oid qarashlar va hayotiy voqealar (ajralish, o'lim, ishsizlik) oilaviy dinamikaga bevosita ta'sir ko'rsatadi (Harkonen, 2017).

Oilaviy dinamikani izchil, ochiq va qo'llab-quvvatlovchi sharoitda saqlab qolish istisno, ko'proq esa noyob hodisadir. Aksincha, cheklov, hissiy bosim va kommunikativ uzilishlar ustun bo'lgan oilalarda beqarorlik va psixologik uzoqlik kuchayadi. Distant oilalarda bu holat muntazam tarzda takrorlanib, uzoq masofadagi munosabatlar shaxslararo o'zaro tushunishni yanada qiyinlashtiradi.

Reintegratsiya shaxsning uzoq muddatli ajralishdan so'ng oila va ijtimoiy muhitga qayta moslashuvi, ya'ni hissiy, kommunikativ va rolli uyg'unlikni qayta tiklash jarayonidir. Harbiy oilalarda bu jarayon xizmatdan qaytgan xizmatchining psixologik holati, oilaviy tizimdagi ijtimoiy rollar taqsimoti va o'zaro ishonch darajasi bilan bevosita bog'liqdir. Psixologik reintegratsiya – bu shaxsning o'zini oilaviy tizimning faol ishtirokchisi sifatida qayta idrok etishi, shuningdek, oila a'zolarining u bilan yangilangan ijtimoiy va hissiy aloqalar o'rnatishidir. Bunda moslashuv, idrok, emotsional qo'llab-quvvatlash va ishonch asosiy mexanizmlar sifatida namoyon bo'ladi. Harbiy xizmatdan qaytgan shaxs ko'pincha xizmatdagi ijtimoiy-psixologik tajribasini uy sharoitiga to'g'ridan-to'g'ri tatbiq etadi. Bu

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2025"

holat ko'pincha rollar muvozanatini buzadi: oilada "komandirlilik", "intizom", "buyruq va itoat" kabi xizmatdagi xulq me'yorlari oilaviy muloqotga ko'chadi. Shu sababli reintegratsiya jarayoni nafaqat hissiy, balki madaniy va kommunikativ transformatsiya bosqichlarini ham o'z ichiga oladi. Psixologik reintegratsiyani belgilovchi sotsial atributlar quyidagilardir:

1. Sotsial rollar muvozanati. Harbiy xizmatdan qaytgan shaxs oilada qayta o'z rolini topishi kerak: ota, turmush o'rtoq, farzand yoki jamoa a'zosi sifatidagi funktsiyalarini qayta uyg'unlashtirish.

2. Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimi. Bunga qarindoshlar, qo'shnilar, harbiy jamoa, ijtimoiy xizmatlar va psixologik markazlarning yordam tarmoqlari kiradi. Ularning mavjudligi reintegratsiyani yengillashtiradi.

3. Kommunikativ ochiqlik. Oila a'zolari o'rtasidagi muloqotning shaffofligi, his-tuyg'ularni erkin ifodalash, faol tinglash va empatiya darajasi reintegratsiyaning muvaffaqiyat ko'rsatkichidir.

4. Emotsional muvozanat. Uzoq ajralishdan so'ng oila a'zolarida hissiy begonalashuv, stress yoki xavotir holatlari paydo bo'ladi. Emotsional muvozanatni tiklash reintegratsiyaning zarur shartidir.

5. Ijtimoiy barqarorlik. Oilaning moddiy va ijtimoiy himoyasi, uy-joy barqarorligi va mehnat faoliyati reintegratsiyani qo'llab-quvvatlovchi tashqi omillardandir.

6. Madaniy-milliy qadriyatlar. Oila a'zolari o'rtasidagi qadriyatlar mosligi, diniy va milliy an'analar birligi reintegratsiyaning psixologik poydevorini mustahkamlaydi.

Bu atributlar reintegratsiyaning turli darajalarida o'zaro bog'liq bo'lib, birining buzilishi boshqalariga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Harbiy distant oilalarda reintegratsiya quyidagi bosqichlarda kechadi:

1. Emotsional yaqinlashuv bosqichi. Ajralish davridagi begonalikni yengish, bir-birini qayta his qilish jarayoni.

2. Rollarni qayta taqsimlash bosqichi. Oiladagi mas'uliyat va majburiyatlarni qayta muvofiqlashtirish, xizmatdan qaytgan shaxsning uy hayotidagi o'rnini tiklash.

3. Ijtimoiy integratsiya bosqichi. Ijtimoiy aloqalarni yangilash, do'stlar, qarindoshlar, jamoa bilan qayta ijtimoiylashuv.

4. Barqarorlik bosqichi. Psixologik muvozanat, hissiy barqarorlik va oila ichki dinamikasining tiklanishi.

Ushbu jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirishda psixologik moslashuvchanlik, emotsional intellekt, ijobiy muloqot strategiyalari va o'zaro empatik qo'llab-quvvatlash hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Zamonaviy jamiyatda distant oilalar tushunchasi globallashtirish, migratsiya va professional majburiyatlar natijasida shakllangan. Bu oilalar geografik masofalar tufayli ajralgan bo'lib, ularning psixologik dinamikasi aloqa qiyinchiliklari, emotsional izolyatsiya va moslashuvchanlik bilan bog'liq. Harbiy kontekstda bu tushuncha yanada murakkablashadi, chunki ajralishlar (deployment) xavf, noaniqlik va doimiy stress bilan birga keladi. Zamonaviy jamiyatda distant oilalar geografik ajralish tufayli shakllanadi, bu ish

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2025"

migratsiyasi, ta'lim yoki harbiy xizmat kabi omillar bilan bog'liq (Extension USU, 2023). Ushbu oilalarda aloqa texnologiyalar (videoqo'ng'iroqlar, email) orqali saqlanadi, ammo emotsional masofa kuchayishi mumkin. Empirik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, distant oilalar oilaviy chidamlilikni oshirishi mumkin, ammo stress va izolyatsiya xavfi yuqori (Litwak, 1960; KSRE, 2019). Harbiy kontekstda distant oilalar deployment tsikli (pre-deployment, deployment, reintegration) bilan bog'liq bo'lib, ular oilaviy rollarni o'zgartiradi va psixologik moslashuvni talab qiladi (Pincus et al., 2001).

Harbiy distant oilalarda shaxslararo munosabatlar stress, noaniqlik va emotsional paradokslar bilan tavsiflanadi. Psixologik tabiati aloqaviy turbulentlik (relational turbulence) va noaniqlik boshqaruvini o'z ichiga oladi, bu ajralish vaqtida er-xotinlarning yaqinlik va masofani muvozanatlashiga olib keladi (Knobloch & Theiss, 2012). Xususiyatlari orasida himoya buferlash (protective buffering) – stressni yashirish – bor, bu qisqa muddatda munosabatni saqlaydi, ammo depressiya va qoniqish pasayishiga olib keladi (Joseph & Afifi, 2010). Empirik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, deployment vaqtida aloqa chastotasi yuqori bo'lsa-da, sifati muhim: ijobiy aloqa (affection) qoniqishni oshiradi, muammo muhokamasi esa salbiy ta'sir ko'rsatadi (Carter et al., 2018).

Reintegration bosqichida psixologik xususiyatlar kuchayadi: PTSD va depressiya oilaviy munosabatlarni buzadi, bolalarda emotsional muammolarni keltirib chiqaradi (Gewirtz et al., 2010). Oilaviy chidamlilik (family resilience) – oilaning stressdan kuchliroq chiqishi – aloqa va qo'llab-quvvatlash orqali ta'minlanadi (Simon et al., 2005). Intersectionality linzasi orqali, irqiy va gender omillar stressni kuchaytiradi: rangli harbiy oilalar ko'proq travma va diskriminatsiyaga duch keladi (Crenshaw, 1991; Blue Star Families, 2022).

Ilmiy konsepsiyalar orasida munosabatlarning saqlanishi integrativ modeli (Ogolsky et al., 2017) muhim: ikki motiv – munosabatni yaxshilash (enhancement) va tahdidni yumshatish (mitigation) – individual va interaktiv strategiyalar orqali amalga oshiriladi. Oilaviy stress modellari (ABCX va Double ABCX; McCubbin & Patterson, 1983) stressorlarni (deployment) resurslar va ma'no bilan bog'laydi. Aloqaviy turbulentlik nazariyasi deployment tsiklidagi o'zgarishlarni tushuntiradi (Theiss & Knobloch, 2013). Ambiguous loss konsepsiyasi (Boss, 1977) ajralishdagi psixologik noaniqlikni ta'kidlaydi.

Xorijiy adabiyotlar (AQSh, Buyuk Britaniya, Kanada va boshqalar) harbiy oilalardagi psixologik dinamikani empirik tadqiqotlar orqali o'rganadi.

- Ogolsky et al. (2017): Munosabatlar saqlanishi modeli, 81 maqola sharhi (PRISMA), deployment tsiklidagi aloqa strategiyalari (e.g., ijobiy aloqa qoniqishni oshiradi).

- Knobloch & Theiss (2012): Aloqaviy turbulentlik, 235 juftlik so'rovi, reintegrationda noaniqlik va qoniqish pasayishi.

- Carter & Renshaw (2015): Spousal aloqa sharhi, 17 empirik tadqiqot (e.g., Iroq/Afg'oniston), sinxron aloqa ijobiy, ammo muammo muhokamasi salbiy ta'sir ko'rsatadi.

- Meadows et al. (2016): RAND tadqiqoti, 2700 oila longityudinal, deployment travma oilaviy muammolarni kuchaytiradi, ammo aloqa chidamlilikni oshiradi.

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2025"

- Creech et al. (2014): Sistem sharh, 42 tadqiqot, deployment bolalarda emotsional muammolarni keltirib chiqaradi, oilaviy intervensiyalar (e.g., FOCUS) samarali.
- Simon et al. (2005): Oilaviy chidamlilik ta'rif, modellari (FAAR, Systems Theory), harbiy oilalarga qo'llanilishi.

Ushbu sharhlar empirik ma'lumotlarga asoslanib, oilaviy chidamlilikni ta'kidlaydi, ammo gender va irqiy farqlarni kam o'rganadi.

Katherine Scharp (2022) tomonidan ishlab chiqilgan "estrangement continuum" nazariy modeli oilaviy uzoqlashuvni dinamik, ya'ni vaqt mobaynida o'zgarib boruvchi psixologik holat sifatida izohlaydi. Unga ko'ra, farzandlar va ota-onalar o'rtasidagi muloqotdagi distantlik bir zumda emas, balki sukut, hissiy sovuqlik, tanqidga sezgirlik, muloqotdan qochish, va mas'uliyatni rad etish kabi bosqichlar orqali shakllanadi.

Harbiy oilalar kontekstida bu jarayon psixologik xavfsizlik, emotsional barqarorlik, va kommunikativ bardoshlilik kabi omillar bilan chambarchas bog'liq. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, uzoq xizmatdagi ofitser yoki askarning farzandlari ko'pincha "sokin norozilik" orqali aloqa sifatini pasaytiradi ya'ni suhbatdan qochish, qisqa matnlar, "ma'nosiz" aloqa usullariga o'tish (Carter, 2021).

Scharp tomonidan ishlab chiqilgan estrangementning sakkiz komponenti (2022) harbiy oilalar uchun ham mos keladi:

1. Jismoniy masofani oshirish (xizmat joyi, komandirovka),
2. Muloqot chastotasini kamaytirish,
3. His-tuyg'ularni yashirish yoki sovuqlik,
4. Oilaviy rollarni inkor etish,
5. Tanqidiy bahslardan qochish,
6. Mas'uliyatni rad etish,
7. Ijtimoiy ta'sir doiralarini ajratish,
8. Qonuniy yoki rasmiy ajralish (ko'p hollarda psixologik ajralish).

Ushbu komponentlar harbiy oilalarda rotatsion xizmat, qo'mondonlik bosimi, vaqtinchalik ajralishlar natijasida yanada keskinroq kechadi. Misol uchun, J. Wilcox (2020) harbiy oilalarda aloqa uzilishi "dislokatsiya stressi" bilan chambarchas bog'liq ekanini, u esa vaqt o'tishi bilan "ichki sovuqlik sindromi"ni shakllantirishi mumkinligini ta'kidlaydi.

O'zbekiston Milliy gvardiyasi xizmatchilari o'rtasida olib borilgan so'rovnomalarda (N=280) 63% respondent "oiladagi muloqotning yetarli emasligi"ni asosiy psixologik stress manbasi sifatida ko'rsatgan. Ayniqsa, 30 yoshdan kichik xizmatchilarda "hissiy izolyatsiya" va "masofaviy muloqotdagi sovuqlik" darajasi yuqori bo'lgan. Farzandlar esa, aksincha, ota-onalarning tanqidiy ohangini "nazorat va hukmronlik" deb baholab, shaxsiy chegarani himoya qilish uchun muloqotdan qochish strategiyalarini qo'llaydi. Bu holat shaxslararo masofani oshiradi va oila ichidagi ijtimoiy rollar (masalan, "bo'ysunuvchi bola" yoki "intizomli farzand")ning parchalanishiga olib keladi.

Harbiy xizmatdagi ota (yoki ona)ning uzoqlashuvi natijasida oilada quyidagi xususiyatlar kuzatiladi:

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2025"

- Muloqotdagi fragmentatsiya – suhbatlar qisqa, ma'nosiz, emotsional elementdan xoli bo'ladi;
- Rol ambivalentligi – farzandlar ota rolini onaning yoki boshqa qarindoshning funksiyasi bilan almashtiradi;
- Emotsional siljish – yaqinlik hissi o'rnini loqaydlik yoki "ichki himoya mexanizmi" egallaydi;
- Adaptiv himoya strategiyalari – "sokin qarshilik", "xizmatga moslashish", "ichki sukunat" kabi mexanizmlar.

Ushbu xususiyatlar "distant oilalar" (Levitt & Schiller, 2004) fenomeni bilan uyg'un keladi. Transmilliy yoki xizmat sababli ajralgan oilalarda ham xuddi shunday "simultane yashash" – ya'ni bir necha ijtimoiy makonda parallel mavjud bo'lish holati kuzatiladi.

1-jadval

Xorijiy tadqiqotlarning kompravistik tahlili

Tadqiqot yo'nalishi	Asosiy g'oya	Harbiy oilalarga tatbiqi
Scharp (2022) – Estrangement Continuum	Aloqa uzilishi bosqichli jarayon	Harbiy xizmatdagi uzoqlik bu jarayonni tezlashtiradi
Levitt & Schiller (2004) – Transnational Field	"Simultane yashash" fenomeni	Xizmat joyi va oila o'rtasidagi psixologik ikkilik
Fivush (2018) – Narrative Silence	Sukut – psixologik himoya vositasi	Harbiy farzandlarda "ichki sukut" orqali moslashuv
Wilcox (2020) – Military Family Stress	Dislokatsiya stressi va hissiy uzilish	Harbiy xizmatdagi ota-onalarda aloqa sovuqlashuvi

Distant oilalarda, ayniqsa harbiy kontekstda, kommunikativ uzilish va psixologik masofalanish murakkab, ko'p qirrali jarayon bo'lib, uni ijtimoiy-psixologik tayyorgarlik, hissiy kompetensiya va oilaviy kommunikatsiya madaniyati yordamida kamaytirish mumkin.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki:

- Masofaviy aloqa texnologiyalari (video, chat, xat) muloqot chastotasini oshiradi, biroq hissiy yaqinlikni emas;
- Harbiy xizmatdagi ota yoki ona tomonidan farzand bilan muntazam, ochiq, tanqidsiz muloqot olib borilishi ijobiy ta'sir ko'rsatadi;
- Psixologik treninglar va oilaviy maslahat markazlari uzoqlashuvni "qayta yaqinlashuv"ga aylantirishda samarali vosita bo'lishi mumkin.

Oilaviy distantlashuvni jarayon sifatida tahlil qilish (emas, holat sifatida) shaxslararo munosabatlar dinamikasini chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Bu, ayniqsa, harbiy psixologiya va ijtimoiy xizmat tizimida profilaktika, rehabilitatsiya va kommunikativ diagnostika dasturlarini ishlab chiqishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2025"

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Härkönen, J., Bernardi, F. & Boertien, D. (2017). Family Dynamics and Child Outcomes: An Overview of Research and Open Questions. *Eur J Population* 33, 163–184. <https://doi.org/10.1007/s10680-017-9424-6>
2. Shaw, A. (2014). The Family Environment and Adolescent Well-Being [blog post]. Retrieved from <https://www.childtrends.org/publications/the-family-environment-and-adolescent-well-being-2>
3. Dorrance Hall, E. (2017). Why Family Hurt Is So Painful Four reasons why family hurt can be more painful than hurt from others [blog post].
4. Nelson, A. (2019). Understanding Fear and Self-Blame Symptoms for Child Sexual Abuse Victims in Treatment: An Interaction of Youth Age, Perpetrator Type, and Treatment Time Period. Honors Theses, University of Nebraska-Lincoln. 89. <http://digitalcommons.unl.edu/honorstheses/89>
5. Gowman, V. (2019). When Children Believe "I Am Wrong": The Impact Developmental Trauma Has on Belief Systems and Identity [blog post]. Retrieved from <https://www.vincegowmon.com/when-children-believe-i-am-wrong/>
6. Forward, S., & Buck, C. (1989). *Toxic Parents: Overcoming Their Hurtful Legacy and Reclaiming Your Life*. NY, NY: Bantam.
7. Cikanavicius, D. (2019). The Effects of Trauma from "Growing up Too Fast" [blog post]. Retrieved from <https://blogs.psychcentral.com/psychology-self/2019/12/trauma-growing-up-fast/>